

**Mustafa Akkuş, Moğollarda Din ve Siyaset; İlhanlı
Hanlarının Dini Kişiliği ve Uygulamaları, Çizgi
Kitabevi Yayınları, Konya, 2020, 320 s. ISBN:
978-605-196-451-5**

Berk GÖKMEN*

Makale Geliş Tarihi: 20.02.2022

Makale Kabul Tarihi: 14.03.2022

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Ana Bilim dalında görev yapmakta olan Doç. Dr. Mustafa Akkuş, Anadolu'daki dinî ve tasavvufî zümrelerin askerî ve siyasi güçlerle ilişkilerini ele alan çalışmalar kaleme almaktadır. Akkuş, 2010 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Mustafa Demirci'nin danışmanlığında kaleme aldığı "İlhanlıların Anadolu'daki Dini Siyasetleri" adlı doktora tezinin birinci ve ikinci bölümünü yeniden hazırlayıp yukarıda künyesini belirttiğimiz, "*Moğollarda Din ve Siyaset; İlhanlı Hanlarının Dini Kişiliği ve Uygulamaları*" isimli eseri vücuda getirmiştir. Yazar, eserin ön sözünde tarihte siyaseti belirleyen iki unsur olarak din ve iktisadi politikaların önemine dikkat çekmiş; bu iki unsurun siyasi politikaları belirleyen önemli araçlar ve amaçlar olduklarını vurgulamıştır. Akkuş, eserinin önsözünde belirttiği üzere, İlhanlı yönetimi altındaki Anadolu tarihini aydınlatmak amacıyla tezini kaleme almıştır.

2020 yılında Çizgi Kitabevi Yayınları bünyesinde neşredilen eser; Ön söz, giriş ve kaynaklar bölümleri ile başlarken esasında üç ana başlığa ayrılmıştır:

- I) Moğolların Erken Dönemlerinde Dinler (s. 39- 115),
- II) İlk Dönem İlhanlı Hanlarının Dinlere Bakışı ve Siyasetleri (1258- 1295) (s.115-191),
- III) Müslüman Hanlar Döneminde İlhanlı Dini Siyaseti (1295-1335), (s.191-258).

Sonuç, kaynakça ve dizin bölümleri ile eser 320 sayfadan meydana gelmiştir.

Akkuş, eserinde İlhanlı hükümdarlarının dinî eğilimlerini ve bu ekseninde oluşturdukları siyasi politikaları, tartışmayı temel amaç olarak belirlemiştir. Bu doğrultuda, İlhanlıların dinî temayülleri ele alınırken Avrupalı devletler, Memlûkler, Altın Orda Devleti ve Anadolu'daki idare ile İlhanlı hükümdarlarının kurduğu ilişkiler incelenmiştir.

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Anabilim Dalı,
gokmenberk0@gmail.com

Eserde yararlanılan kaynakların incelendiği “Kaynaklar” bölümünde, Farsça ve Arapça yazılan vekayinameler ve kitaplar, Moğol bölgesine gerçekleştirilen seyahatlerin kayıtları, dönemin tasavvufi kişiliklerinin hayatlarının anlatıldığı menakıbnameler, Ermeni vekayinameleri, tabakât ve makalât türündeki eserler, kitabeler, mektuplar ve istifade edilen araştırma eserler tanıtılmıştır.

Moğolların Erken Dönemlerinde Dinler (s. 39- 115) başlıklı *Birinci Bölüm*, Moğolların ibtidaî inancı olan Şamanizm’i ele alarak başlamaktadır. Şaman inancının temel bileşenlerinin açıklandığı bu kısımda, Cengiz Han döneminden başlayarak Şamanizm’in Moğollar arasındaki geleneksel konumu vurgulanmıştır. Bölümün ikinci alt başlığı olan *Moğol Steplerinde Büyük Dinlerin Nüfuzu* altında; Budizm, Hristiyanlık, İslamiyet ve Yahudilik inançlarının erken dönem Moğol siyasi yapısı ve toplumsal hayatındaki durumları incelenmiştir.

Yazar, Mengü Han döneminde yükselişe geçen Budizm’in, Hülegü’nün bölgesi olan İran’da da hızla yayıldığına dikkat çekmiştir. Ahmed Tegüder’in ihtida etmesiyle Budizm’in gücünün azaldığı vurgulanmış ancak Argun ile yeniden konumunu sağlamlaştırdığı belirtilmiştir. Müslüman olan İlhanlı hükümdarı Gazan Han, devriyle beraber budist öğretinin etkileri yavaş yavaş silinmeye başlamıştır.

Hristiyanlık hususunda ise Cengiz zamanından önce de bu dinin çeşitli kabilelerde yayıldığı vurgulanmıştır. Ancak Töregene Hatun ve Sorgaktani Hatun gibi Nesturi olan Moğol elitleri imparatorlukta Hristiyanlığın konumunu güçlendiren şahsiyetler olmuşlardır. Cengiz devrinden, İlhan Gazan Han devrine kadar çeşitli hükümdarların politikaları ile incelenen Hristiyanlık, zaman zaman diğer dinlere üstünlük kurmayı başarmıştır. Ayrıca, Avrupa’dan gelen seyyahlardan yapılan alıntılar ile anlatım güçlendirilmiştir.

Erken dönem Moğol siyasi ve toplumsal hayatında İslamiyet’in incelendiği başlık altında, Cengiz devrinde Moğol steplerinde İslamiyet’in tanınmasının Müslüman tüccarlar vasıtasıyla gerçekleştiği vurgulanmıştır. Ögedey Han zamanında, devlet yönetiminde birçok Müslüman görevli yer almaya başlamış ve Moğol beyleri arasında da İslamiyet’i seçen kişilerin, var olduğu aktarılmıştır. Güyük, Möngke ve Kubilay Han dönemlerinde Müslümanların durumu anlatılmış sonrasında ise Çağatay ve Cuci uluslarının İslamiyet’i seçmelerindeki temel etkenler ve kişiler belirtilmiştir. İlhanların dinî inançları ve uygulamaları, ikinci bölümün muhtevasını oluşturduğundan bu kısımda tek tek ele alınmasa da İlhan Tegüder döneminden itibaren devlet kadrolarında İslamiyet’in yayıldığı vurgulanmıştır.

Moğol İmparatorluğu, içerisinde Yahudi varlığının incelendiği bir diğer alt başlıkta yoğun bir Yahudi nüfusuna sahip olan İlhanlı Devleti üzerinde durulmuştur. Hülegü ve Abaka dönemlerinde sarayda görev yapan Yahudilerin varlıkları bilirse de Argun Dönemi, Yahudiler için en parlak yıllar olmuştur. Öyle ki, Yahudi olduğu bilinen Sa’düddeve başvezirlik görevine getirilmiştir. Yazarımızın ifadesiyle Argun’un ölümüyle İslam dünyasında ilk defa kurulan Yahudi hakimiyeti sona ermiştir.

İlk bölümün son ara başlığı olan *Moğol Steplerindeki Diğer Din ve İnanışlar* kısmında Taoizm’in ve Mâni dinin Moğollar arasındaki nüfuzu incelenmiştir.

İlk Dönem İlhanlı Hanlarının Dinlere Bakışı ve Siyasetleri (1258- 1295) (s.115- 191) başlıklı *İkinci Bölüm*, İlhanlı hükümdarları Hülegü, Abaka, Ahmed Tegüder, Argun, Geyhatu ve Baydu'nun dini kişiliklerine ve dinlere karşı uyguladıkları siyasi ve sosyal politikalara ayrılmıştır. Her hükümdarın, çocukluk yıllarında aldıkları eğitimlerin, dinî kişiliklerine nasıl etkilerde bulunduğu ele alınmıştır. İlhanların uyguladıkları siyasi politikalarında dinî eğilimlerinin ne derece etkili olduğu vurgulanmıştır.

Hülegü Han'ın Budizm'e intisap edip etmediği konusunun tartışıldığı ilk ara başlık altında, Hristiyanlığa duyduğu sempati de belirtilmiştir. Bu bölümde Hülegü Han'ın Müslümanlara karşı güttüğü siyaset anlatılmış ve Hülegü Han'ın dini tercihleri nedeniyle İlhanlı Devleti'nin Memlûk ve Altın Orda Devletleri ile kurulacak politikayı tesis ettiği belirtilmiştir.

Abaka Han'ın dini politikalarının incelendiği ikinci ara başlık altında, Budizm'e meylectiği konusu tartışılmış ancak Şamanist akideleri koruduğu belirtilmiştir. Ayrıca Abaka'da babası Hülegü gibi Hristiyan yanlısı gibi bir politika izlemiş ve özellikle Anadolu'da Müslüman karşıtı bir eğilim göstermiştir. Yazar, İslamiyet karşıtı politikanın, Memlûklerle süregelen mücadeleden kaynaklandığı yorumunu eklemiştir.

İlk Müslüman İlhanlı hükümdarı olması hasebiyle, Ahmed Tegüder'in ihtidasında önemli rolleri olan dervişler üçüncü ara başlıkta ele alınmıştır. Tegüder'in, İslam yanlısı politikalarına değindikten sonra güncelliğini koruyan tartışma konusu Akkuş tarafından da işlenmiştir. Öyle ki, Tegüder Müslüman olduktan sonra Memlûk Devleti'ne bir elçi göndererek barış isteminde bulunmuştur. Akkuş, bu tartışmada Tegüder'in siyasi bir manevra için barış girişiminde bulunmadığını, samimi bir yol izlediğini belirtmiştir. Bu bölümde, yazarın dikkat çeken bir diğer vurgusu da Tegüder'in Türkmen sufilerine hamilik etmesinden dolayı İlhanlı sarayında Türk kültürünün giderek nüfuz kazanması olmuştur.

Argun, Geyhatu ve Baydu dönemlerinin incelendiği dördüncü ara başlık altında, önceki bölümlerde olduğu gibi hükümdarların çocukluk ve gençlik yıllarındaki dini yönelimlerinden bahsedilmiştir. Argun'un iktidarı, Budizm'in yeni bir zaferi ve İslamiyet düşmanlığının yeniden başlaması olarak yorumlanmıştır. Saray hanımlarının Hristiyan olmalarından dolayı bu dönemde, Hristiyanlık nüfuz kazanmaya devam etmiştir. Ayrıca Memlûklerle olan mücadeleden dolayı Avrupalı devletler ile birçok kez temas kurulmuştur. Yahudi Sa'dü'd-Devleti'nin başvezir olması yazarımızın ifadesiyle; "Yahudi- Moğol" iktidarı kurulmuş fakat bu dönem çok uzun sürmemiş ve Yahudilerin idareden tasfiyesi başlamıştır. Akkuş, Argun devrinde, Şii inancının nüfuz kazandığını belirtmiş; buna bağlı olarak Türkmen şeyhlerinin de itibarlarının arttığını yorumunu yapmıştır.

Geyhatu ve Baydu dönemlerinde İlhanlı Devleti'nin Hristiyanlara yönelik tavrında herhangi bir değişiklik olmamış fakat Geyhatu, seleflerinin aksine İslamiyet'e karşı daha ılımlı bir politika izlemiştir. Akkuş, her iki hükümdarın döneminde de Moğol asıllı Müslüman emir sayısının arttığını belirtmiştir.

Müslüman Hanlar Döneminde İlhanlı Dini Siyaseti (1295-1335), (s.191-258) başlığını taşıyan *Üçüncü Bölüm*'de ilk olarak Gazan Han'ın ihtida etmesi ve bunun İlhanlı siyasetine etkileri tartışılmıştır. Gazan'ın İslam dinine geçmesinde rol alan etmenler ve Moğol bir hükümdarın Müslüman bir hükümdarlık modeline geçtikten sonra icra ettiği faaliyetler

anlatılmıştır. Öyle ki, Gazan Han'ın ihtida ettikten sonra radikal kararlar dahi aldığı görülmüştür. Dinin dış politikaya etkisinin incelendiği bu bölümde görülecektir ki İlhanlı elitlerinin çoğunluğunun Müslüman olması da kadim düşman Memlûklerle olan ilişkileri düzeltmemiştir.

Gazan Han'dan sonra İlhanlı tahtına geçen Ölceytü Dönemi, yazarımızın ifadesi ile “Sünnilik ve Şiilik arasında kalan bir hükümdarın dönemi” olmuştur. Öyle ki, Ölceytü'nün bu iki mezhebi kendi siyasi politikaları ve toplumsal dinamikler açısından ne denli iyi kullandığı bu bölümün temel konusu olmuştur.

Akkuş'un belirttiği üzere son İlhanlı hükümdarı Ebû Sa'îd Bahadır Han, Müslüman bir çevrede yetişerek İslamiyet'i tanımış ve İslam geleneğine göre ilk isim alan hükümdar olmuştur. Ebû Sa'îd döneminin, dini politika anlamında altının çizildiği nokta Sünniliğe yeniden geçişin sağlanmasıdır. Yazarın görüşüne göre Ebû Sa'îd, Gazan ve Ölceytü'ye göre daha samimi bir Müslüman olmuş ve Batı dünyasının İlhanlıları Hristiyanlaştırma politikaları bu devirde son bulmuştur.

Akkuş, bu eseriyle İlhanlı hükümdarlarının dinî tercihlerinin iç ve dış siyasette oynadığı rolü tartışmış ve İlhanlıların dini nasıl araç ve amaç olarak kullandıklarının altını çizmiştir. Ayrıca eser, İlhanlı hükümdarlarının, sufi çevreler ile kurdukları ilişkileri de okuyucuya sunmaktadır.